

Dəyirman dərdi

Adamların öz balasını qucağına almağa çekindiyi, anasını bağrına basmağa qorxdığı bir vaxt idi. Hər yerdə xəstəlik, virus, hamı daşıyıcı... Bir yandan müharibə, fərəh, qələbələr... O biri tərəfdən bənizi solmuş, saçı bəyazlaşmış, gözündən dərd yağan şəhid anaları! Yüz-yüz illərdi tanıdığımız yağının belin qırıb yurdumuza sahib çıxmışdıq, amma ayrı bir gözəgörünməz düşmən də hər an işində idi. Xəbərdarlıqların ardı-arası kəsilmirdi; evdən çıxma, əllə görüşmə, maska tax, öpüşmə, uzaqlaş hamıdan və s. Görünən odur ki, çağdaş dünya insanı özünə qapatmaq və özü haqda düşündürmək hayındaymış... Bütün bu qarışıq hisslərlə söz də acizləşmişdi elə bil.

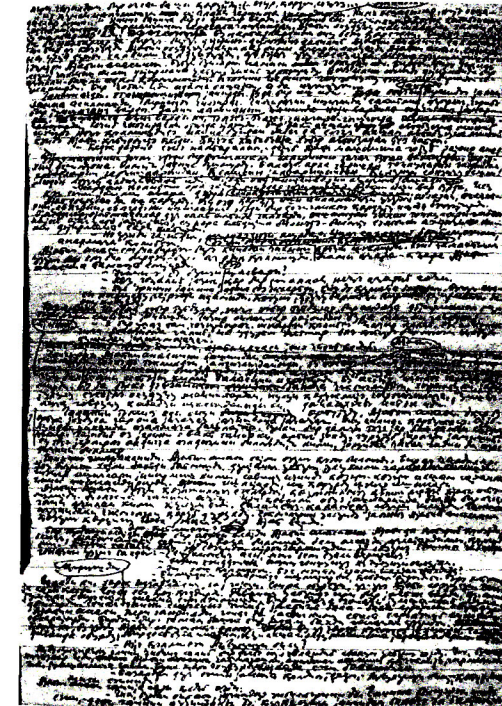
Ya da bu təzə durumun, vəziyyətin adını tapmaqda çətinlik çəkirdik, bilmirəm... Keçmiş zamanda danışmağım qərribə gəldi özümə, axı hələ də heç nə dəyişməyib, elə o ab-havamın, ovqatın, təhlükə və xəbərdarlıqların, xəstəlik və ölüm xofunun içində yaşamağa davam edirik. Amma indi az da olsa alışmışıq belə yaşamağa. Lap əvvəldə isə daha çətin idi sanki, istənilən arzusunun, gələcəyə aid planların yanında bir ümitsizlik bitirdi...

...Necə yaşamağa, işləməyə, yazmağa çalışırdım. Əslində çoxdan planladığım və həyata keçirməyə vaxt tapmadığım işlərlə məşğul olmaq üçün fürsət idi. Ardıcıl oxumaq, yazmaq bədbin fikirləri qovurdu. İntəhası apardığım layihə ilə bağlı olaraq bir neçə ay yalnız rusca əsərlər oxumağım qərribə bir təşnəlik yaratmışdı. Ana dilində uzun-uzun mütalie etmək, həm də iş kimi yox, nəyisə araşdırmaqdan ötrü yox, sadəcə özüm üçün oxumaq istəyirdim. Sevdiyim yazıçılardan müxtəlif əsərlərə daldıqca maralların soyuq yerlərdəki duz acliğını düşünürdüm... Ruhun ehtiyacı da buna bənzəyir, birdən ürəyinə nəşə düşür və sən ona çatmağa can atırsan. Bu

dəfə Mövlud Süleymanlı nəsrini dadıma yetmişdi. "Dəyirman"ı, "Şeytan"ı, "Köç"ü, "Ceviz qurdu"nu, "Səs"i, "Günah dua"sını bir-birinə calayıb oxumuşdum, əsərlərin birindən digərinə qapı açıldığını, qəhrəmanların müxtəlif zaman kəsirlərində və tale axarında necə göründüklərini də hiss etmişdim... Amma indi nəyisə təhlil etmək yeri deyildi, elə-belə söz azuqəsi toplayırdım, vəssalam! Yazıcının digər əsərlərini əldə etmək üçün özüylə zəngləşəndə isə anladım ki, alınmayacaq, hər halda yazmalı olacam. Mövlud müəllim uzun illərin dostu kimi elə telefonda yazdığı və yazacağı mətnlərdən danışır, gah yaşından, gah ona əziyyət verən göz təzyiqindən gileyəlirdi. Deyirdi - yuxumda bir nurani kişi nə qədər yaşayacağını söyləmişdi mənə, amma hesablayıram, o yaşı çoxdan keçmişəm, riyaziyyatı yaxşı bilmirəmşə yəqin... Bir mövzunu dincə qoyub, ya unudub o birinə keçən yazıçı ilə danışdıqca mütalieyə davam edirdim elə bil; yəqin o, elə yazdıqlarının davamıdır, ya da onların içindədi... Bir neçə gün sonra Mövlud müəllim istədiyim kitabları mənə gətirəndə üstündə bir qovluq da verdi, dedi ki, 40 il əvvəl yazdığı, amma üzə çıxarmadığı əsəridir. Nə əsər?! "Dəyirman"ın davamı... Məgər "Dəyirman"ın davamı da yazılıb?! Sən demə yazılıbmış! Axı "Dəyirman"ın elə yarandığı gündən daşı ağır olub?! Gənc yazıcının məhkəməsi qurulub, əsərini məhşər ayağına çəkiblər... Məgər bunu bilməyən var?! Əsəri və müəllifi qorumağa çalışanlar da olub. Ənvər Məmmədخانlı, İlyas Əfəndiyev həmin o amansız iclasdakı çıxışları ilə, Rəsul Rza məqaləsiylə müdafiə ediblər onu... Axı necə ola bilər ki, "xoşbəxt" Sovet ölkəsini belə tünd boyalarla təsvir edəsən?!

Hə, mühitin damarının yerini yaxşı bilən xeyirxahla-

rı müəllifə əsərin ardını yazmağı və hadisələri yumşaltmağı, xoşbəxt sonluğa gətirib çıxarmağı məsləhət görürlər. Füzuli demiş - "özünü təfəkkür atəşi içində əridən" yazıçı gecəsinə gündüzünə qatır, əsərin ardını qələmə alır. Amma bu dəfə povesti elə həmin dostlara oxuyanda - "Bunu ümumiyyətlə, gizlət, heç kəs görməsin" - deyirlər. Və o gizlədən 40 ildən çox uzaq sandığa atılır əsər... Yazıcının xəttini anlamaq bilən yaşlı makinaçı da dünyasını dəyişir, əsərin çap məşinində yığılmış versiyası da itir. Az qala orta əsr əlyazmaları haqqında deyilən teki - elimizdə olan yalnız budur.

Bəli, mən indi çox dəbdəbəli sözlər işlədib deyə bilərəm ki, özümü xəzinə xəritəsi tapan kimi hiss edirdim. Ya da bir az daha dərinə gedərəm, deyərəm ki, böyük missiya ilə üz-üzə idim və ədəbiyyat tarixi üçün bunu etməli idim. Amma əlyazmanın elə bir cə səhifəsini görün oxucu başa düşür ki, kiril əlifbası ilə yazılan və oxunmasında halda olan kağızlara baxanda çaşıb qalmaq daha təbii duyuldu... İkicə-üçcə sözünü oxuya bildiyim əlyazmadan nə isə anlayacağıma heç cür inanmırdım. Məncə, buna heç Mövlud müəllim özü də inanmırdı... Həm də qarışıq kağızlardan əsərin əvvəlini, ardıcılığı tapmaq da müşkül məsələydi. Eləcə bir neçə gün qaldı əlyazma, deyəsən, bir-iki həftəlik yadımdan da çıxdı.

...Hər dəfə cəhdlərim bir nəticə verməyəndə başa düşürdüm ki, bunu yalnız yazıçı özü oxuya bilər. İntəhası "gözlərim mənəmlə dostluq eləmir" deyən Mövlud müəllimin bunu köçürə bilməsi də müəmmə idi. Ona görə çox düşünüb bir metod tapdım. Anladım ki, əlimdəki əlyazmanın açarı birinci "Dəyirman"dadır, əsəri mətnşünas kimi oxumalı və yazıcının üslubunu, qəhrəmanlarının adlarını, taleyini, başına gələnləri, dedikləri sözləri əzbərləməliyəm. Yalnız belə olduğu halda əsərin ardını o saralmış kağızlardan "görə" bilərəm... Bir neçə ay çək-çevirdən sonra nəhayət yazının açarını - əvvəlini, ortasını, axırını tapdım və söz-söz köçürməyə başladım. Qərribədi, bu əsər yalnız gün işığında oxunurdu. Səhər açılan kimi əlyazmaları götürüb həyətə çıxırı və günün altında oxumağa, köçürməyə cəhd edirdim. Alınanda, inanmırdım gözüme... Hansısa suallarına cavab tapanda sevinirdim, qayıdıb əsərin əvvəlindən oxumağa başlayırdım. Əsas sual bu idi ki, "əsəri yumşalt" deyildiyi üçün necə davam edəcəkdiki hadisələr və niyə yazılardan sonra "əsəri gizlət" - deyildi?! Elə ilk cümlədən aydın olur; əgər birinci "Dəyirman" tozanaqla, hər yerə dolan toz-torpaqla başlayırsa, əsərin ardında yazıçı Dəyirmanı günəşin şə-

fəqləri ilə işıqlandırır. Doğrusu, təzə ayaq açmağa başlayan körpələr təkin “dar-dar” deyib mətn içində irəlilədikcə və gün işığından göz qamaşdıran cümlələri oxuduqca qorxuya da düşürdüm. Vay, birdən hardasa rejimin tərifi, ya da elə sadəcə cəmiyyətin necə “xoşbəxt” olduğunu oxusam, sehrini itirməzmi sevdiyim əsər?! Sənətin yox vaxtında, bu mənə lazımdı?! Amma “əsəri gizlət” məsləhətini də öncədən bilməyim toxtalıq verirdi...

...İlk “Dəyirman”ı oxuyanda keçirdiyim duyğular və ortaya çıxan suallar əsərin ardında öz məntiqi davamını tapdı sanki... Əsər və onun ardı haqqında çox danışa bilərəm, amma nə ehtiyac?! Elə Mövlud müəllim də artıq köçürülmüş və çapa hazırlanan variantı dəyişmək, düzəltmək, redaktə etmək istəyəndə etiraz bildirdim... Necə yazılıbsa, o cür qalmalı, oxucuya elə də təqdim olunmalıdı, mənəcə. Axı “Dəyirman” özü ayrıca bir varlıq kimi, adam kimi, öz taleyini yaşayıb və elə keşməkeşli həyat yaşayan müdrik bir ağsaqqal kimi öz yerindədir ədəbiyyat tariximizdə. İndən sonra onun nə bir mətn, nə də elə müdrik ağsaqqal kimi mükəmməl olmaq borcu var... Ona görə çox da uzatmadan əsəri “Qobustan” oxucularına təqdim edirəm...